

Hankovszky Tamás

Az evangéliumi szeretet

Mai előadásomban nem szakmám képviselőjeként, nem filozófiatörténészként fogok beszélni, így amit mondani fogok, azt nem hitelesítik azok a kutatások, amelyeknek munkaidőm legértékesebb részét szentelem. Azért kellett lemondanom a filozófiatörténeti előadásról, mert azon a szűk területen, ahol leginkább tájékozodom, igencsak figyelemre méltó módon nem nagyon találni a saját szeretetre vonatkozó tapasztalataimat inspiráló módon értelmező gondolatokat. Így aztán az a kevés, amire most vállalkozhatok, éppen ezeknek a tapasztalatoknak az önálló reflexiója lesz, ami azért tarthat számot némi érdeklődésre, mert olyan dologgal foglalkozom, amire anélkül is megfelelő rálátásom van, hogy a szűk kutatási területemhez tartozna.

Meghatározások

A szeretet legpontosabb, jóllehet formális meghatározása ugyanis az lehetne, hogy a szeretet az, amire minden ember vágyik, sőt talán *leginkább* vágyik – legalábbis abban az értelemben, hogy őt szeressék. Ha pedig ez így van, sőt, ha ez a vágyunk legalább olykor-olykor be is teljesül, akkor mindenkinek van fogalma, még tudása is a szeretetről. E formális meghatározás engem is abba a pozícióba helyez, ahonnan megfelelő körültekintés mellett esélyem van legalább néhány részizgazság megfogalmazására.

Nagyobb ambícióm nincs is. Tudatában vagyok ugyanis annak, hogy amikor az iménti formális definíciót konkrét tartalommal töltöm meg, vagyis megpróbálom meghatározni, pontosan mi az, amire mindenki (leginkább) vágyik, a szeretet fontos aspektusait, mozzanatait vagy fajtáit hagyom figyelmen kívül. A tárgy szinte kimeríthetetlen természete miatt mégis így kell tennem. Azt remélem azonban, hogy e kényszerű absztrakció révén azt ragadom meg belőle, ami a leglényegesebb és legnemesebb benne, és legalább *erről* a valóságnak megfelelően számolok be. Mondandóm lényegét a következő tétel foglalja össze. *A szeretet a másiknak mint másiknak feltétlen akarása*, vagy óvatosabban: a szeretet *lényegéhez tartozik a másiknak mint másiknak feltétlen akarása*. Ezt a tételt a szeretet részdefiníciójának nevezem, és alaposan ki fogom fejteni. Olyan sok mondanivalóm van róla, hogy a többi témáról, amelyet az absztraktban vagy a címben ígértem egyáltalán nem lesz időm beszélni. Elnézést kérek érte.

A szeretet általam leírni kívánt aspektusát vagy fajtáját az egyszerűség kedvéért evangéliumi szeretetnek fogom hívni. Vannak ugyan jól ismert görög kifejezések a szeretet fajtáinak megnevezésére, de ezek az én céljaimra nem alkalmasak. A *philia* azért nem, mert

egy döntő aspektusában éppen ellentétes az evangéliumi szeretettel. Az *agapét* viszont rendszerint szembeállítják az *erósszal*, én azonban – jóllehet erre nem lesz módomban kitérni, de a figyelmes hallgató észre fogja venni – az evangéliumi szeretetet e kettő egységének tartom.

Akarás

A szeretet részdefiníciójának kifejtését az utolsó szavával kezdem. Amit „a szeretet a másikkal mint másikkal feltétlen akarása” tételben az „akarás” szóval hangsúlyozni szeretnék, azt egy összehasonlítás révén tudom a legjobban érzékeltetni. Ha csak annyit mondanék, hogy a szeretetben *elfogadom* a másikat, azzal csak azt fejezném ki, hogy tudomásul veszem őt úgy, ahogyan van, és nem törekszem arra, hogy megváltoztassam. Ez talán tolerancia volna, de nem szeretet. A másikat *akarni* sokkal több ennél. Nem vállalkozom arra, hogy az akarásnak akár csak egy vázlatos elméletét is kifejtsem, három dolgot azonban el kell mondanom róla. *Először* is, az akarás, amelyről a részdefinícióban szó van, *aktivitás*. Az akarat magában foglalja a vágy mozzanatát, de szemben a puszta vágygal, mindig cselekvő. Nem mindig ér célt, de mindig elmegy addig, ameddig csak képes. *Másodszor*, aki szeret, azért akarja a másikat, mert jónak tartja, jónak ismeri el. Nem biztos, hogy látja is, hogy jó, de legalábbis jónak hiszi.

Harmadszor, a másikat akarni, semmiképpen nem azonos azzal, hogy magamnak akarom őt, legalábbis, ha ezen a másik birtoklását, függővé tételét, a felette való rendelkezést értjük. Mindez ugyanis többé-kevésbé tárgyiasítaná a másikat, és megszüntetné őt mint másikat. A „másikat akarni” a részdefinícióban mindenekelőtt azt jelenti, hogy akarom, hogy legyen, sőt – és ez még fontosabb is –, akarom, hogy egyre teljesebben legyen, egyre tökéletesebb legyen. Hogy mit jelent itt a teljesség és a tökéletesség, arról most csak annyit kell mondanom, hogy semmiképpen nem egy olyan cél elérését, amelyet én határozok meg a számára. Az általam kitűzött cél belőlem származik, rám jellemző, és még ha valóban jó is, akkor is olyan jó, amit az tüntet ki, és az teszi a választásom tárgyává, hogy én tartom jónak. Azért választom a másik számára éppen ezt a célt, mert a sok lehetséges cél közül (legalábbis az adott esetben) számomra ez tűnik a legfontosabbnak. Ha az általam kitűzött célt a másik elérné, vagyis ha a róla általam megálmodott jót megvalósítaná, akkor közelebb kerülne hozzám, aki éppen ezt a jót tudom jónak látni. A benne így kifejlődött érték összekötne bennünket. Egy ilyen közeledéssel, részbeni azonosulással önmagában véve semmi probléma nincs, sőt, ez az egyik legfőbb forrása annak az öröme, amelyet az emberek egymás miatt éreznek. Én azonban a szeretetnek azt a fogalmát képviselem, amelyik legalábbis aspektusként tartalmaz egy olyan akaratot, amely nem az általam választott jóhoz akarja eljuttatni a másikat, és nem törekszik arra, hogy ilyen módon teremtsen közös platformot közte és köztem. A szeretetnek olyan fogalmát próbálok kifejteni,

amelyik, ha megvan bennem, nem annak örülök, hogy a másik hasonlóbbá válik hozzám, hanem annak, hogy egyszerűen csak van, és a maga módján jobba válik, akkor is, ha az így megszerzett jó belőlem teljesen hiányzik: esetleg olyannyira hiányzik, hogy magam éppen a benne növekvő értékeknek a komplementerét testesítem meg vagy próbálom megvalósítani.

A részdefiníciómban szereplő akarás jellemzésének második pontjaként említettem, hogy azért akarja a másikat, mert jó, pontosabban, mert én magam, az akarás szubjektuma, felismertem vagy legalábbis elismertem, hogy jó. Ez a pont még megengedte, hogy csak arra a jóra legyek tekintettel benne, ami közös bennünk, amiben azonosak vagyunk, és legtöbbször valóban az történik, hogy a saját magamból már ismerős jót ismerem fel a másokban, amit pedig nem ismerek fel, azt el sem ismerem benne. Az akarásról a harmadik pontban mondtam ehhez azt tették hozzá, hogy a másikat és a benne látott jót akarhatom anélkül, hogy magamnak akarnám, ami nyilvánvalóan megvalósul akkor (bár máskor is megvalósulhat), ha a tökéletesedését nem az általam is értékesnek vélt célokhoz (és így hozzám magamhoz) való közeledéseként fogom fel. Ami miatt a másikat ilyenkor akarom, az egy olyan jó, amihez talán semmi közöm, ami esetleg teljesen idegen tőlem, amiről talán nehéz is belátnom, mi benne a jó.

Két axióma

Az iménti megfontolások mögött két premissza is meghúzódik, amelyeket, ha nem is érvelek most mellettük, tehát itt és most axiómaként kezelek, szeretnék legalább explicitté tenni. *Először* is feltételezem, hogy létezik egy antropológiai adottság, amely abban áll, hogy érdekeltek vagyunk a jóban. Ez egyrészt azt jelenti, hogy amit jónak tartunk, afelett örömet érzünk, másrészt azt, hogy él bennünk a vágy, hogy megőrizzük és fokozzuk. Érdek nélkül is érdekelt vagyok a jóban. Jó nekem, ami jó, akkor is, ha nem az enyém. Tudom akarni a jót anélkül, hogy önző módon magamnak akarnám. A *második axióma* azt a hitet fejezi ki, hogy nemcsak én vagyok jó, hanem létezik jó rajtam kívül is, mégpedig akár másfajta is, mint amit én megvalósítok, vagy amire magam is törekszem. Ezt a jót néha csak elismerem a másokban, anélkül, hogy fel is ismerném benne. De amennyiben a másikat jónak ismerem el, éppen, mivel jó, az első axióma értelmében örülök neki, vágyom rá és akarom, hogy legyen, és egyre teljesebben legyen. A jóban való érdekeltségem tétele, illetve a rám jellemző jótól különböző jó lehetőségét kimondó tétel szeretetkonceptióm két kulcsa. A másodikat szeretném élesebben is megfogalmazni. Azt állítom, hogy léteznek a jónak olyan fajtái, amelyek egymás nélkül is előfordulhatnak, sőt, még olyanok is, amelyek ugyanabban a szubjektumban – legalábbis az emberi perspektívából nézve – kizárják egymást, és nemcsak hogy nem egyesíthetők, de

olyannyira függetlenek is egymástól, hogy egyiknek a csökkenéséből nem következik a másik gyarapodása. Ha valóban vannak ilyen jók, akkor azok, akikben megvalósulnak, egymástól egy lényeges szempontból különböznek: mások és egymáshoz képest másiak.

A másik mint másik

Ideje, hogy áttérjek részdefinícióm egy másik elemének tárgyalására, és elmondjam, mit értek azon, hogy a szeretetben a másikat *mint másikat* akarom. Hadd kezdjem most is egy szembeállítással. Mivel csak egy részdefinícióról van szó, nem kell tagadnom, hogy az is egy fajta szeretet, amikor a másikat azért akarom, mert azonos velem. Ha jó értem, Arisztotelésztől C. S. Lewisig így fogták fel a szeretetnek azt a fajtáját, amelyet barátságnak vagy *philiának* is nevezünk. Én azonban valami másról szeretnék beszélni. Hiszen amikor a másikat azért szeretem, mert honfitársam vagy rokonom, mert szimpatikus vagy hozzám hasonló, mert azonos az érdeklődési körünk, mert rezonálunk egymásra – ezekben az esetekben a másikat nem mint másikat, avagy mást, hanem mint azonosat vagy ugyanolyat szeretem. Amit ebben az esetben akarok benne, az ugyanaz, mint ami én is vagyok, amit magamban is értékesnek találok. A *philia*-szeretetben másfajta jó nem játszik szerepet, csak az, ami a bennem levővel rokon. E rokonságunk alapján csak addig tudok szeretni valakit, ameddig megjeleníti azt a jót, amelyik számomra könnyen felismerhető, mivel én is megtestesítem, vagy mivel régóta célként lebeg a szemem előtt. Amíg azonban megjeleníti, addig őszintén örülök neki, hiszen tudom, hogy jó, akarom őt és akarom, hogy megmaradjon olyanak, amilyen, sőt, növekedjék benne az, ami a közös nevezőt, az összekötő kapcsot jelenti kettőnk között.

Nem tagadom tehát, hogy ez is a szeretet egy fajtája, még hozzá nagyon is természetes és könnyen megszülető (jöllehet könnyen el is múló) fajtája, és azt sem, hogy a legtöbb esetben, még ha nem is mindig, együtt jár az evangéliumi szeretettel, amelyik leginkább abban különbözik tőle, hogy nem az azonosat látja vagy értékeli a másikban, hanem azt, ami őt mássá és másikká teszi. Az evangéliumi szeretet valami *idegenre* irányul, ami azonban ennek ellenére jóként jelenik meg számomra, vagy legalábbis jóként ismerhetem el. Ez a fajta szeretet azért lehetséges, mert – mint a második axiómában hitet tettem mellette – létezik rám nem jellemző, tőlem idegen jó is. A nehézség – amellyel a *philiának* nem kell szembesülnie – csak abban áll, hogy az idegenben felfedezem vagy legalább feltételezzem a jót, és minden idegenség ellenére átadom magamat annak az öröme és vágyak, amelyet az első axiómám szerint a jó természetszerűleg ki tud váltani bennem. Persze semmi nem teljesen idegen tőlem, az emberekkel például már azáltal közösségben vagyok, hogy emberek. De az azonosságon kívül olyan mozzanataik is vannak, amelyek megkülönböztetik őket tőlem. Éppen ezek teszik őket

másikká. E mozzanatok bizonyára nem mind jók, de vannak közöttük jók is. Ha ez utóbbiak miatt akarom, hogy a másik legyen, ha azt akarom, hogy ezekben teljesebben ki, nem pedig azt, hogy hozzám váljon hasonlónak, akkor a másikat mint másikat akarom, és akkor megjelenik bennem az evangéliumi szeretet.

Félreértés ne essék: ahhoz, hogy az evangéliumi a szeretet megszülethessen, nincs szükség arra, hogy valaki a szó köznapi értelmében idegen legyen a számomra. Hiszen még akiket magamhoz közelállónak érzek, akikhez a barátság érzése, a *philia* fűz, akiket már azért is szeretek, mert egyek velem, még bennük is sok minden van, ami idegen számomra, és amit, amennyiben mégiscsak jó, akarhatok, és ami miatt evangéliumi szeretettel is közeledhetek hozzájuk. Amikor azonban anélkül szeretek valakit, hogy *philia*-szeretettel is szeretném, akkor egészen biztos, hogy sikerült felfedeznem benne vagy legalább feltételeznem róla valami olyan jót is, amit nem magamból ismerek. Nyilvánvaló, hogy az ilyen embert mint másikat akarom. Azt hiszem, ezt nevezik felebaráti szeretetnek. Ez az a szeretet, amelyik nem magától születik, és nem annyira érzélem, hanem inkább – mint Žižek Szent Pálra hivatkozva mondja – munka. Ha már megtaláltam valakiben a jót, akkor az első axiómám értelmében automatikusan érdekeltté válok abban, hogy legyen és hogy kibontakozzon. De meglátni a másikban az értéket, a jót, gyakran erőfeszítést követel, még akkor is, ha egyébként a *philia* által feltételezett közeli kapcsolatban vagyunk. Mennél jobban hiányzik a közelség és a közösség valakivel, mennél ellenszenvesebb, mennél több rosszat találok benne, az iránta való szeretet annál kevésbé természetes, annál több erőfeszítést és munkát követel, annál inkább evangéliumi szeretet. A felebaráti szeretet parancsa minden bizonnyal arra vonatkozik, hogy mindenki bennem keressem a jót, és ha megtaláltam, a jó iránti természetes vágyat tegyem szabadságom elvévé, és emeljem az akarás és a cselekvés szintjére.

Feltétlenség

Logikáját tekintve az ellenségszeretet sem különbözik ettől semmiben, csak a megvalósítása nehezebb. Hiszen emberileg szinte lehetetlen, hogy értékesnek lássam azt, akiből szinte csak annyit érzékelek, hogy rossz hozzám. Ádáz ellenségem jóságát aligha tudom felismerni, inkább csak elismerni. Fel kell tehát tételeznem róla azt, amit felfedezni nem tudok benne, másképp nem tehetek eleget az ellenségszeretet evangéliumi parancsának. Ez a parancs, éppúgy, mint a felebarát szeretetének parancsa, a szabadságot szólítja meg bennünk. Mindkettő arra hív minket, hogy ha kell, erőnek erejével tekintsük jónak a másikat, majd engedjük hatni rájuk jóságának képzetét, és e hatásnak megfelelően hangoljuk akaratusunkat. A kérdés csak az, miért kellene szeretnem azt, akit nem kedvelek. És még inkább, miért kell szeretnem azt, akit

kifejezetten rossznak tapasztalok? Márpedig ezt kell tennem, mert amit az ellenségszeretet evangéliumi parancsa előír, azt már a szeretetről adott részdefinícióm is tartalmazza, amennyiben a másiknak mint másiknak *feltétlen* akarásáról beszél. Az evangéliumi szeretet nemcsak azzal a feltétellel akarja a másikat, hogy az jó hozzám, hogy világos tanújelét adja a jószágának, hanem feltétlenül, tehát még akkor is, ha rossznak tapasztalom. De vajon nem követel-e túl sokat az evangéliumi szeretet így meghatározott fogalma, illetve az ellenségszeretet parancsa?

Azt hiszem, az így felfogott szeretet túl van a filozófia közkeletű etikáinak szféráján, és ha nem lépünk túl ezeken – és akár magán a filozófián is –, nem tudjuk ezt a szigorú fogalmat plauzibilisnek, az ellenségszeretet parancsát pedig érvényesnek tekinteni. Jóllehet felszólalásom elején csak saját szeretettapasztalatom reflexióját ígértem, és így akár ki is térhetnék a feladat elől, egy rövid teológiai kitekintés keretében –zárszó gyanánt – mégis szeretnék számot adni arról, mire alapozom részdefinícióm feltétlenségre vonatkozó kitételét, illetve mire vezethető vissza az ellenségszeretet parancsa. A válasz annyiban teológiai jellegű, hogy a Bibliából kiinduló keresztény gondolkodás által kidolgozott istenfogalomra hivatkozik. Elsősorban (vagy jó esetben) nem egy törvénykező és ítélkező Isten képzetére, hiszen egy *feltétlen* akarásnak, vagy az ellenség szeretetének, amennyiben a *szabadság* aktusa, egészen más motívumokkal kell bírnia. A másiknak mint másiknak feltétlen akarását leghatásosabban az a vágy segíti elő, hogy közösségben legyünk Istennel, akit a teológia úgy állít elénk, mint aki minden embert, még az én ellenségemet is feltétlenül szereti. Az evangéliumi szeretet Isten szeretetét utánozza, még akkor is, ha ezt nem tudja magáról. Isten szeretetéről itt annyit kell csak elmondani, hogy mindenkit személyesen is szeret. Nemcsak azért szeret engem, mert teremtménye vagyok, vagy mert az ő néphez tartozom, hanem azért is, mert éppen az vagyok, aki. A keresztény hit egyik központi gondolata, hogy én magam személy szerint is fontos vagyok Istennek, éppúgy, mint mindenki más is, és Isten a sok számára fontos teremtményt nem foglalja össze egy számára fontos sokasággá, hanem mindannyiukat külön-külön, egyesével is szereti: örül nekik, vágyik rájuk, akarja őket, gondjukat viseli. Mindezt azért, mert mindegyiket jónak teremtette és jónak látja. Aki Istenhez akar tartozni, hozzá akar hasonulni, az ő szeretetére tekintve magyarázatot kaphat arra, miért kellene mindenkiiben feltételeznie és keresnie a jót, és miért kellene e jót szabadsága elvévé tennie.

Ennyit tudtam elmondani az evangéliumi szeretetről. Hogy fogalma nem légből kapott, arról ki-ki meggyőződhet, ha meggondolja, nem arra vágyik-e maga is, amilyennek ezt a szeretetet leírtam. Hogy létezik ilyen szeretet, arról is mindenki saját tapasztalatából győződhet meg, akit már szerettek, és aki már szeretett feltétlenül.